OMMAVIY TADBIRLARDA JAMOAT TARTIBINI SAQLASH VA XAVFSIZLIGINI TA’MINLASHNING HUQUQIY ASOSLARI

Erkinov Dostonbek Dilmurod o‘g‘li

Jamoat xavfsizligi universiteti kursanti

Annotatsiya

Maqolada ommaviy tadbirlar o‘tkazilayotganda jamoat tartibini saqlash va fuqarolar xavfsizligini ta’minlashning huquqiy asoslari xalqaro standartlar, Konstitutsiya normalari va amaldagi milliy qonunchilik doirasida o‘rganilgan. Muallif ommaviy tadbir, jamoat tartibi va jamoat xavfsizligi tushunchalarining o‘zaro nisbatini tahlil qiladi, tadbirlarni toifalarga ajratish tizimini va ichki ishlar organlari hamda Milliy gvardiyaning vakolatlarini ko‘rib chiqadi. Shuningdek, tinch yig‘ilish erkinligi bilan jamoat xavfsizligi o‘rtasidagi muvozanat masalasi, huquqbuzarlik uchun javobgarlik va amaliyotda uchrayotgan kamchiliklar yoritilgan. Tadqiqot yakunida normativ bazani takomillashtirish bo‘yicha takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: ommaviy tadbir, jamoat tartibi, jamoat xavfsizligi, tinch yig‘ilishlar erkinligi, Milliy gvardiya, ichki ishlar organlari, huquqiy tartibga solish, javobgarlik.

Аннотация

В статье рассматриваются правовые основы охраны общественного порядка и обеспечения безопасности при проведении массовых мероприятий в Республике Узбекистан с учётом международных стандартов и конституционных гарантий. Анализируются понятийный аппарат, система категорий массовых мероприятий, полномочия органов внутренних дел и Национальной гвардии, вопросы ответственности за нарушение установленного порядка. Предложены меры по совершенствованию законодательства.

Ключевые слова: массовое мероприятие, общественный порядок, общественная безопасность, свобода собраний, Национальная гвардия, ответственность.

Abstract

The article examines the legal framework for maintaining public order and ensuring safety during mass events in Uzbekistan, in light of international standards, constitutional guarantees and national legislation. It analyses the key concepts, the categorisation of mass events, the powers of internal affairs bodies and the National Guard, and liability for violations. The author concludes with proposals for improving the regulatory framework.

Keywords: mass event, public order, public safety, freedom of assembly, National Guard, liability.

Kirish

Ommaviy tadbirlar jamiyat hayotining ajralmas qismi. Milliy bayramlar, sport musobaqalari, konsertlar, kirish imtihonlari, saylov kunlari, diniy marosimlar, tinch yig‘ilish va namoyishlar bir vaqtning o‘zida minglab kishini bir joyga to‘playdi. Odamlar ko‘p to‘plangan joyda xavf ham ortadi: tiqilinch, yong‘in, favqulodda vaziyat, to‘polon yoki jinoiy hodisa kutilmaganda katta fojiaga aylanishi mumkin. Dunyo tarixi bunga ko‘plab misollar beradi. Buyuk Britaniyaning Hillsborough stadionida 1989-yilda 97 kishi halok bo‘lgan, 2022-yilda Seuldagi Itaevon ko‘chasida 159 kishi tiqilinchdan halok bo‘lgan, o‘sha yili Indoneziyaning Kanjuruxan stadionidagi fojia 135 kishining umriga zomin bo‘lgan. Bu hodisalarning aksariyatida sabab yagona emas edi: tashkilotchilarning beparvoligi, xavfsizlik rejasining sustligi, boshqaruvdagi chalkashlik va huquqiy javobgarlik chegaralarining aniq belgilanmagani ham o‘z o‘rnini topgan.

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda jamoat xavfsizligi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Prezidentning 2021-yil 26-martdagi PF–6196-sonli Farmoni bilan ichki ishlar organlari faoliyatini jamoat xavfsizligini ta’minlashga yo‘naltirish chora-tadbirlari belgilandi, keyinchalik jamoat xavfsizligi konsepsiyasi

tasdiqlandi. Shu bilan birga, ommaviy tadbirlarni o‘tkazish tartibi uzoq vaqt asosan Vazirlar Mahkamasining qarorlari bilan tasdiqlangan qoidalar orqali tartibga solinib kelmoqda. Qoidalarga ketma-ket o‘zgartishlar kiritilgani esa bu sohada huquqiy tartibga solish hali shakllanish bosqichida ekanini ko‘rsatadi.

Shu bois mavzuning dolzarbligi ikki jihatdan namoyon bo‘ladi. Birinchidan, ommaviy tadbirlar sonining va ko‘lamining oshishi xavfsizlikni ta’minlash mexanizmlarini yanada aniq va tizimli qilishni talab qilmoqda. Ikkinchidan, jamoat tartibini saqlash chora-tadbirlari fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlariga, birinchi navbatda yig‘ilishlar va so‘z erkinligiga nomutanosib tarzda ta’sir qilmasligi kerak. Davlatning vazifasi tadbirni cheklash emas, uni xavfsiz o‘tkazish uchun sharoit yaratishdir.

Maqolaning maqsadi ommaviy tadbirlarda jamoat tartibi va xavfsizligini ta’minlashning huquqiy asoslarini tahlil qilish, mavjud kamchiliklarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo‘llarini ko‘rsatishdan iborat. Tadqiqotda qiyosiy-huquqiy, tizimli tahlil va normativ hujjatlarni o‘rganish usullaridan foydalanildi.

1. Asosiy tushunchalar va ularning o‘zaro nisbati

Mavzuni o‘rganishda eng avval tushunchalarni ajratib olish zarur, chunki ularning aralashib ketishi amaliyotda ham, nazariyada ham chalkashlik tug‘diradi.

Ommaviy tadbir deganda odatda muayyan maqsadda, ma’lum joyda va vaqtda, ko‘p sonli kishining ishtirokida o‘tkaziladigan madaniy, sport, ijtimoiy-siyosiy, diniy yoki boshqa tadbir tushuniladi. Normativ hujjatlarda bu tushuncha tadbirning ahamiyati, ko‘lami va o‘tkaziladigan hududiga qarab toifalarga bo‘linadi. Ya’ni qonun chiqaruvchi nuqtayi nazaridan ommaviy tadbirni belgilovchi asosiy mezon ishtirokchilarning ko‘pligi va undan kelib chiqadigan xavf darajasidir.

Jamoat tartibi va jamoat xavfsizligi bir-biriga yaqin bo‘lsa-da, aynan bir narsa emas. Jamoat tartibi jamiyatda odamlar o‘rtasidagi munosabatlarni muntazam va odatiy kechishini ta’minlovchi, ijtimoiy me’yorlar bilan belgilangan xulq-atvor qoidalari tizimini anglatadi. Jamoat xavfsizligi esa kengroq tushuncha: u odamlarning hayoti va sog‘lig‘i,

mulki, jamiyatning normal faoliyati uchun xavf tug‘diruvchi omillarning (jinoyat, terrorizm, yong‘in, tabiiy yoki texnogen ofat va boshqalarning) yo‘qligi holatini bildiradi. Ommaviy tadbirda ikkala tushuncha ham bir vaqtda ahamiyat kasb etadi. Tomoshabinlarning o‘zaro to‘qnashuvi jamoat tartibiga, tribunaning qulashi yoki tiqilinch esa jamoat xavfsizligiga tahdid soladi.

Bu farqning amaliy ahamiyati bor. Agar huquqni muhofaza qiluvchi organlar faqat tartibni saqlashga e’tibor qaratib, xavfsizlik masalalarini (evakuatsiya yo‘llari, obyektning texnik holati, kirish-chiqish tizimi) tashkilotchi zimmasiga tashlab qo‘ysa, tadbir tashqi tomondan tinch o‘tsa ham, fojia xavfi saqlanib qoladi. Shuning uchun huquqiy tartibga solish ikkala yo‘nalishni bir butun tizim sifatida qamrab olishi lozim.

2. Xalqaro-huquqiy standartlar

O‘zbekiston tan olgan umumiy xalqaro standartlar ommaviy tadbirlarga, ayniqsa tinch yig‘ilishlarga nisbatan davlat harakatining chegaralarini belgilab beradi. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi har kimning tinch yig‘ilishlar va uyushmalar erkinligi huquqini e’tirof etadi. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro paktning 21-moddasi esa tinch yig‘ilishlar huquqini tan oladi va bu huquqdan foydalanishga cheklashlar faqat qonunga muvofiq bo‘lishi hamda demokratik jamiyatda milliy yoki jamoat xavfsizligi, jamoat tartibi, aholi salomatligi va axloqi yoki boshqalarning huquq va erkinliklarini himoya qilish uchun zarur bo‘lgan holdagina qo‘llanilishi mumkinligini belgilaydi.

Bu qoidadan uchta muhim tamoyil kelib chiqadi: qonuniylik, zaruriylik va mutanosiblik. Qonuniylik cheklash aniq va oldindan e’lon qilingan huquqiy norma asosida qo‘llanishini bildiradi. Zaruriylik cheklashning real maqsadga, ya’ni haqiqatan mavjud xavfni bartaraf etishga qaratilganini talab qiladi. Mutanosiblik esa tanlangan chora maqsadga erishish uchun eng yengil vosita bo‘lishi kerakligini anglatadi. Inson huquqlari qo‘mitasining 2020-yilda qabul qilingan 37-sonli Umumiy sharhi ham tinch yig‘ilishlar huquqini sharhlab, davlat bu huquqni nafaqat buzmasligi, balki uni amalga oshirish uchun

shart-sharoit yaratishi kerakligini ta’kidlaydi. Yig‘ilishning o‘zi xalaqit beradi degan umumiy asos bilan taqiqlash mumkin emas.

Yevropa miqyosida Yevropa Kengashining Venetsiya komissiyasi va EXHT Demokratik institutlar va inson huquqlari byurosining tinch yig‘ilishlar erkinligi bo‘yicha yo‘riqnomasi keng qo‘llaniladi. Unda ruxsat berish o‘rniga xabardor qilish tizimiga ustunlik beriladi, ya’ni tashkilotchi tadbir haqida oldindan xabar beradi, organ esa uni taqiqlash uchun asoslantirilgan sabablarni ko‘rsatishi kerak. Yevropa inson huquqlari konvensiyasining 11-moddasi ham shu mazmunda talqin qilinadi.

Huquqni muhofaza qiluvchi xodimlarning harakatlari bo‘yicha asosiy hujjat sifatida BMTning 1990-yilgi Huquqni muhofaza qiluvchi xodimlar tomonidan kuch va o‘q otish quroli ishlatilishining asosiy tamoyillari ko‘rsatiladi. Ularga ko‘ra, avval zo‘ravonliksiz vositalardan foydalanish kerak, kuch esa zarur darajada va maqsadga mutanosib qo‘llanishi, qonuniy bo‘lmagan to‘dalarni tarqatishda ham imkon qadar kuch ishlatmaslik, bu mumkin bo‘lmasa, uning darajasini minimal chegarada ushlab turish lozim. Bu tamoyillar jamoat tartibini saqlash bilan inson qadr-qimmatini hurmat qilish o‘rtasidagi chegarani ko‘rsatadi.

Shunday qilib, xalqaro standartlar ommaviy tadbirlarga nisbatan ikki yoqlama talab qo‘yadi. Davlat tadbirni xavfsiz o‘tkazish uchun faol harakat qilishi shart, biroq bu harakat huquqlarni cheklashga bahona bo‘lib qolmasligi kerak.

3. Konstitutsiyaviy asoslar

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 2023-yil 1-maydan kuchga kirgan yangi tahriri inson huquqlari va erkinliklarining ustuvorligini mustahkamladi, Konstitutsiyaning to‘g‘ridan to‘g‘ri amal qilishini belgiladi. Ommaviy tadbirlar mavzusi uchun bu tahrirdagi ikki qoida alohida ahamiyatga ega.

Birinchisi, fuqarolarning o‘z ijtimoiy faolligini qonunlarga muvofiq mitinglar, yig‘ilishlar va namoyishlar shaklida amalga oshirish huquqi. Bu norma avvalgi tahrirdan o‘zgarishsiz saqlab qolingan. Uning mazmunida “qonunlarga muvofiq” degan ibora

muhim: huquqning o‘zi kafolatlangan, uni amalga oshirish tartibi esa qonun bilan belgilanadi. Shu sababli tartibni belgilovchi hujjatlarning huquqiy kuchi va aniqligi masalasi bevosita konstitutsiyaviy ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchisi, huquq va erkinliklarni cheklash asoslari. Yangi tahrirda inson huquqlari konstitutsiyaviy tuzumni, aholi sog‘lig‘ini, ijtimoiy axloqni, boshqa shaxslarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, jamoat xavfsizligi va tartibini ta’minlash maqsadida qonun bilan cheklanishi mumkinligi nazarda tutilgan. Shu bilan Konstitutsiyaning o‘zi jamoat xavfsizligi va tartibini huquqni cheklash uchun qonuniy maqsad sifatida tan oladi. Biroq bu maqsad cheksiz ruxsat emas. Matbuotda bildirilgan fikrlarga ko‘ra, “jamoat tartibini ta’minlash maqsadida” degan ibora vakolatli organ tomonidan rasmiy sharhlanishiga ehtiyoj bor, chunki kengroq talqin qilinsa, cheklashlar ommaviy tus olishi mumkin.

Bundan tashqari, Konstitutsiyaning qonun oldida tenglik haqidagi 19-moddasi tadbir ishtirokchilariga nisbatan qo‘llanadigan har qanday chora jinsi, millati, mavqeyi yoki e’tiqodidan qat’i nazar bir xil bo‘lishini talab qiladi. Davlat hokimiyati organlarining faoliyati qonuniylik tamoyiliga tayanadi, ya’ni huquqni muhofaza qiluvchi xodim faqat qonun bergan vakolat doirasida harakat qila oladi.

Shunday qilib, Konstitutsiya ikki qiymatni, ya’ni erkinlikni va xavfsizlikni birga qo‘yadi. Qonun chiqaruvchining vazifasi ular o‘rtasidagi muvozanatni aniq qoidalar orqali belgilash, huquqni qo‘llovchining vazifasi esa shu muvozanatni har bir muayyan holatda saqlashdir. Shu nuqtayi nazardan 2022-yil iyul oyida Qoraqalpog‘iston Respublikasida sodir bo‘lgan voqealar ham ibratli. O‘shanda jamoat tartibini buzishga qaratilgan harakatlar sababli 3-iyuldan 2-avgustgacha favqulodda holat joriy etilgan edi. Bu favqulodda holat Konstitutsiya va maxsus qonun asosida, vaqt va hudud bilan cheklangan tarzda qo‘llanilgan, ya’ni oddiy ommaviy tadbirlar uchun emas, alohida tahdidlar uchun mo‘ljallangan huquqiy rejim ekanini ko‘rsatadi.

4. Milliy qonunchilik va institutsional mexanizm

Hozirgi vaqtda ommaviy tadbirlar sohasidagi munosabatlar bir necha darajadagi hujjatlar orqali tartibga solinadi. Ularni shartli ravishda to‘rt guruhga ajratish mumkin.

Birinchi guruhni Konstitutsiya va umumiy qonunlar tashkil etadi. Bunga ichki ishlar organlari va Milliy gvardiya faoliyatini belgilovchi “Ichki ishlar organlari to‘g‘risida”gi hamda “O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi to‘g‘risida”gi qonunlar kiradi. Ular jamoat tartibini saqlash, jamoat xavfsizligini ta’minlash va huquqbuzarliklarning oldini olishni mazkur organlarning asosiy vazifalari qatorida ko‘rsatadi.

Ikkinchi guruh Prezident farmonlaridan iborat. 2021-yil 26-martdagi PF–6196-sonli Farmon ichki ishlar organlarining jamoat xavfsizligini ta’minlash sohasidagi faoliyatini tubdan qayta yo‘naltirdi, jamoat xavfsizligi konsepsiyasini tasdiqlovchi PF–27-sonli Farmon esa bu sohadagi ustuvor vazifalar, “Xalq manfaatlariga xizmat qilish” tamoyili asosida mahalla darajasida xavfsiz muhit yaratish yo‘nalishlarini belgiladi.

Uchinchi guruh Vazirlar Mahkamasining qarorlari bo‘lib, amaliyotda asosiy rolni aynan shu hujjatlar o‘ynaydi. Ommaviy tadbirlarni tashkil etish va o‘tkazish tartibini belgilovchi qoidalar dastlab 2014-yil 29-iyuldagi qaror bilan tasdiqlangan. Ular keyinchalik bir necha marta o‘zgartirilgan. Masalan, 2019-yilda Milliy gvardiya bo‘linmalarining huquq va majburiyatlari qoidalarga kiritilgan. 2021-yilda hujjat yangi tahrirda e’lon qilinib, ichki ishlar vazirligi ommaviy tadbirlar paytida vazirlik va idoralar faoliyatini muvofiqlashtirishi, birinchi toifadagi tadbirlarda jamoat tartibi va xavfsizligini Milliy gvardiya ta’minlashi belgilab qo‘yilgan. Ko‘char sirklar kabi tomosha tadbirlarida jamoat tartibi va yong‘in xavfsizligi to‘lov undirilmagan holda ta’minlanishi ham shu tahrirda aks etgan.

2023-yilda esa tizim yanada aniqlashtirildi. Ommaviy tadbirlar ularning ahamiyati, ko‘lami va o‘tkaziladigan hududiga qarab alohida, birinchi va ikkinchi toifalarga bo‘lindi. Alohida toifaga Yangi yil, Navro‘z, Mustaqillik kuni, Xotira va qadrlash kuni, Qurbon hayiti kabi bayramlar, oliy ta’lim muassasalariga kirish test sinovlari, o‘quv yilining

boshlanishi va tugashiga bag‘ishlangan tadbirlar, saylov va referendumlar bilan bog‘liq tadbirlar, xalqaro tashkilotlarga a’zo davlat rahbarlari ishtirokidagi uchrashuvlar hamda xalqaro miqyosdagi futbol uchrashuvlari kiritilgan. Bu toifalashning asosiy mazmuni shundaki, tadbirning xavf darajasiga qarab xavfsizlikni ta’minlash uchun mas’ul organ va kuchlar tarkibi farqlanadi. Hujjatga ko‘ra alohida va ikkinchi toifadagi tadbirlarda fuqarolar xavfsizligi va jamoat tartibini ichki ishlar organlari, birinchi toifadagi tadbirlarda esa Milliy gvardiya ta’minlaydi. Ichki ishlar organlari huzurida ommaviy tadbirlar o‘tkazilishini nazorat qilish komissiyalari tashkil etilishi ham belgilangan. Xizmat qiymati esa bir kishi-soat asosida hisoblanishi nazarda tutilgan, ya’ni xavfsizlik xizmatlaridan tashkilotchi foydalanganda to‘lov tartibi ham aniq mezonga tayanadi.

2024-yil sentabr oyida Vazirlar Mahkamasi qoidalarga yana o‘zgartishlar kiritdi. Qaror ayrim tadbirlarda ishtirokchilar jamoat va fuqarolar xavfsizligiga xavf soluvchi harakatlarni ko‘paytirayotganini qayd etdi va xavfsizlik talablarini kuchaytirdi. Endi tadbir o‘tkaziladigan obyekt tanlanganda xavfsizlikni ta’minlash va favqulodda vaziyatlarda evakuatsiyani samarali tashkil qilish sharoitlari mavjudligi hisobga olinishi, tomoshabinlar evakuatsiya tartibi va yo‘nalishlaridan xabardor qilinishi, obyektga kirish-chiqish xavfsizligi va transport vositalarining yaqinlashishini cheklovchi to‘siqlar o‘rnatilishi talab etiladi. Nazorat komissiyasi zarur bo‘lganda muhandislik kommunikatsiyalari xavfsizligi, energiya ta’minoti, yong‘in xavfsizligi, yo‘l harakati va evakuatsiya bo‘yicha ishchi guruhlar tuzishi mumkin. Bu o‘zgarishlar xavfsizlikka yondashuv faqat tartibni saqlashdan, oldini olish va xavfni boshqarishga o‘tayotganini ko‘rsatadi.

To‘rtinchi guruhga javobgarlik normalari kiradi, ular keyingi bo‘limda ko‘rib chiqiladi.

Alohida to‘xtalish kerak bo‘lgan masala shuki, ommaviy tadbirlarni umumiy tarzda tartibga soluvchi alohida qonun hanuzgacha yo‘q. 2019-yilda Ichki ishlar vazirligi tomonidan “O‘zbekiston Respublikasida ommaviy tadbirlarni o‘tkazish to‘g‘risida”gi qonun loyihasi muhokamaga qo‘yilgan, unda tadbirlarni toifalarga ajratish, jamoat tartibi va xavfsizligiga qo‘yiladigan talablar, ishtirokchilarning huquq va majburiyatlari

belgilangan edi. Biroq masala bugungi kunda ham asosan quyi darajadagi hujjat orqali hal qilinmoqda. Konstitutsiya yig‘ilish erkinligini “qonunlarga muvofiq” amalga oshirishni nazarda tutgani sababli, bu holat nazariy jihatdan munozarali.

5. Huquqiy javobgarlik

Ommaviy tadbirlarda jamoat tartibini buzganlik uchun javobgarlik darajalarga bo‘lingan.

Ma’muriy javobgarlik. Mitinglar, ko‘cha yurishlari va namoyishlarni o‘tkazish tartibini buzish, mayda bezorilik, jamoat joylarida tartib qoidalarini buzish kabi harakatlar O‘zbekiston Respublikasi Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksi normalari bilan jazolanadi. Milliy gvardiya bo‘linmalari ma’muriy huquqbuzarliklar to‘g‘risidagi ishlar bo‘yicha bayonnoma tuzish va huquqbuzarlarni olib borish kabi vakolatlarga ega. Tadbir tashkilotchilari esa ruxsat olish, xavfsizlik chora-tadbirlariga rioya qilish va obyektning texnik holatini ta’minlash majburiyatlarini bajarmaganlik uchun ham javobgar bo‘lishi mumkin. Ma’muriy javobgarlik qo‘llanilganda ham mutanosiblik tamoyili saqlanishi lozim. Qisqa muddatli yoki xavfsiz bo‘lgan qoidabuzarlik uchun og‘ir sanksiya qo‘llash qonun maqsadiga zid.

Jinoiy javobgarlik. Ommaviy tartibsizliklarni uyushtirish yoki ularda ishtirok etish, bunda zo‘ravonlik, mol-mulkni yo‘q qilish yoki o‘q otish qurolidan foydalanish bilan bog‘liq harakatlar Jinoyat kodeksining ommaviy tartibsizliklar uchun javobgarlik belgilovchi normasi (244-modda) bo‘yicha baholanadi. Bezorilik bilan bog‘liq harakatlar esa 277-moddaga tegishli. Bundan tashqari, 2016-yilda Jinoyat kodeksiga jamoat xavfsizligi va jamoat tartibiga tahdid soladigan materiallarni ommaviy axborot vositalari yoki internet orqali tayyorlash, saqlash va tarqatish uchun javobgarlik belgilovchi norma kiritilgan. Hozirgi sharoitda ommaviy tadbirlarga chaqiruvlar ko‘pincha ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqalgani uchun bu norma amaliyotda dolzarb.

Ayni paytda huquqiy tadqiqotlarda ommaviy tartibsizlik tushunchasining yagona talqini yo‘qligi, bu esa huquqni qo‘llash amaliyotida qiyinchilik tug‘dirishi mumkinligi

qayd etilgan. Tinch yig‘ilish bilan ommaviy tartibsizlikning chegarasini ajratish, ya’ni qaysi paytda yig‘ilish zo‘ravonlik tusini olgani va ruxsat etilgan namoyish bilan jinoyat o‘rtasida chegara qayerda o‘tishini aniqlash eng murakkab masalalardan biri. Bu yerda ish ichki ishlar xodimining yoki sudning subyektiv baholashiga emas, aniq belgilarga asoslanishi kerak.

Huquqni muhofaza qiluvchi xodimning o‘zi ham javobgarlikdan ozod emas. Maxsus vositalardan yoki jismoniy kuchdan qonunda belgilanganidan ortiq foydalanish intizomiy, ma’muriy va zarur hollarda jinoiy javobgarlikka sabab bo‘ladi. Xalqaro tamoyillar bilan uyg‘un holda milliy qonunchilik ham kuch ishlatishni oxirgi chora sifatida ko‘radi.

6. Amaliy muammolar va xorijiy tajriba

Tahlil bir nechta muammoni ochib beradi.

Birinchidan, me’yoriy hujjatlarning ko‘pligi va ularning tez-tez o‘zgarishi. Qoidalarning har yili qayta ko‘rib chiqilishi tizimning moslashuvchanligini ko‘rsatsa-da, tashkilotchilar uchun huquqiy aniqlikni kamaytiradi. Tadbir tayyorlayotgan shaxs qaysi tahrir amalda ekanini bilishi uchun doimiy kuzatib borishga majbur bo‘ladi.

Ikkinchidan, vakolatlar chegarasi. Toifalarga ko‘ra ichki ishlar organlari va Milliy gvardiya o‘rtasida vazifa taqsimoti belgilangan bo‘lsa-da, aralash tabiatli tadbirlarda, masalan, katta stadiondagi musobaqa shahar bo‘ylab yurish bilan birga o‘tganda, mas’uliyat chegarasi noaniq bo‘lib qolishi mumkin. Bunday vaziyatda yagona rahbarlik va shtab tizimi zarur.

Uchinchidan, tashkilotchining javobgarligi. Ko‘pgina fojialarda aybning asosiy qismi tashkilotchiga tegishli bo‘lgan, ammo uning javobgarligi belgilangan tizimda ko‘pincha umumiy xarakterga ega bo‘ladi. Obyektdagi o‘tkazuvchanlik chegarasi, chiptalar sonining joylar soniga mosligi, favqulodda chiqish yo‘llarining ochiqligi kabi talablar buzilganda javobgarlik aniq ko‘rsatilishi kerak.

To‘rtinchidan, texnologiyalar. Yuzni aniqlash tizimlari, video kuzatuv, olomon oqimini hisoblovchi dasturlar jamoat xavfsizligini oshirishda samarali, biroq ular shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish talablari bilan birga qo‘llanishi kerak.

Xorijiy tajriba muammolarni hal qilishda foydali yo‘nalishlarni ko‘rsatadi. Buyuk Britaniyada Hillsborough fojiasidan keyin stadionlarda turib tomosha qilish joylari bekor qilindi, barcha joylar o‘rindiqli qilindi, bunday obyektlar uchun alohida litsenziya va sertifikatlash tartibi joriy etildi. Bundan tashqari, sport tadbirlarida zo‘ravonlik bilan bog‘liq huquqbuzarlik sodir etgan shaxslarga stadionga kirishni taqiqlash chorasi qo‘llanadi. Germaniyada tinch yig‘ilishlar alohida qonun bilan tartibga solinadi va tashkilotchiga xabar berish tizimi amal qiladi, taqiqlash esa faqat aniq xavf mavjud bo‘lgandagina mumkin. Yevropa mamlakatlarining ko‘pchiligida tadbir tashkilotchilari xavfsizlik rejasini oldindan taqdim etishi, ishtirokchilarning ruxsat etilgan soniga rioya qilishi va fuqarolik javobgarligini sug‘urtalashi talab qilinadi. Janubiy Koreya Itaevon fojiasidan keyin olomon xavfsizligi bo‘yicha rasmiy tizimni qayta ko‘rib chiqdi. Bu tajriba shuni ko‘rsatadiki, rasmiy ruxsat berish kerak bo‘lmagan holatlarda ham xavfsizlik rejasi va mas’uliyat taqsimoti oldindan belgilanishi lozim.

O‘zbekiston uchun shu tajribadan olinadigan eng muhim saboq: xavfsizlik hodisa yuz berganidan keyingi chora emas, tadbirni rejalashtirish bosqichidagi majburiy talab bo‘lishi kerak. 2024-yildagi o‘zgartishlar aynan shu yo‘nalishda qadam bo‘ldi, lekin ular alohida qonun darajasida mustahkamlanishi maqsadga muvofiq.

7. Takomillashtirish bo‘yicha takliflar

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin.

Birinchi, ommaviy tadbirlarni tashkil etish va o‘tkazishni yagona qonun darajasida tartibga solish. Bunday qonunda tadbir tushunchasi, toifalari, tashkilotchining va ishtirokchining huquq hamda majburiyatlari, davlat organlarining vakolatlari, xavfsizlikni ta’minlash standartlari va javobgarlik asoslari yagona tizim sifatida mustahkamlanishi

kerak. Bu Konstitutsiyaning yig‘ilishlar erkinligini “qonunlarga muvofiq” amalga oshirish haqidagi talabiga ham to‘liq mos keladi.

Ikkinchi, tinch yig‘ilish va namoyishlar uchun ruxsat o‘rniga xabardor qilish tartibining yo‘lga qo‘yilishi hamda taqiqlash qarori har doim yozma va asoslantirilgan bo‘lishi, uni sudda yoki yuqori turuvchi organga shikoyat qilish uchun yetarli muddat bo‘lishi. Bu xalqaro standartlarga yaqinlashtiradi va noqonuniy taqiqlar xavfini kamaytiradi.

Uchinchi, “jamoat tartibi” va “ommaviy tartibsizlik” kabi tushunchalarni qonunda aniq ta’riflash va ularni talqin qilish mezonlarini belgilash. Aniq ta’rif huquqni qo‘llashdagi sub’ektivlikni kamaytiradi.

To‘rtinchi, vakolatlar chegarasini aniqlash va murakkab tadbirlarda yagona shtab, yagona rahbar tamoyilini joriy etish. Shtab tarkibiga ichki ishlar organlari, Milliy gvardiya, favqulodda vaziyatlar, sog‘liqni saqlash vakillari va hokimlik kiritilishi, uning qarorlari barcha ishtirokchilar uchun majburiy bo‘lishi lozim.

Beshinchi, tashkilotchi javobgarligini kuchaytirish. Obyektning texnik xavfsizligi, o‘tkazuvchanlik chegarasi, evakuatsiya rejasi va tibbiy yordam ko‘rsatish tizimi bo‘yicha talablar buzilganda tashkilotchiga nisbatan aniq sanksiyalar, shuningdek, fuqarolik javobgarligini majburiy sug‘urtalash mexanizmi nazarda tutilishi mumkin.

Oltinchi, xavfsizlik texnologiyalarini qo‘llashda shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish kafolatlari. Video kuzatuv va biometrik identifikatsiya ma’lumotlarini saqlash muddati, ularga kirish huquqi va maqsadsiz ishlatishga yo‘l qo‘ymaslik tartibi belgilanishi kerak.

Yettinchi, huquqni muhofaza qiluvchi xodimlarni tayyorlash tizimida olomonni boshqarish, tinch yig‘ilishlar bilan ishlash, deeskalatsiya va kuch ishlatish chegaralari bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlarni kengaytirish. Jamoat xavfsizligi sohasi mutaxassislarini tayyorlovchi oliy ta’lim muassasalari bu borada muhim rol o‘ynaydi.

Xulosa

Ommaviy tadbirlarda jamoat tartibini saqlash va xavfsizlikni ta’minlashning huquqiy asoslari o‘zida uchta qatlamni birlashtiradi: xalqaro standartlar, konstitutsiyaviy kafolatlar va milliy qonunchilik. Xalqaro huquq davlatdan tadbirni xavfsiz o‘tkazish uchun faol harakat qilishni, shu bilan birga cheklashlarni qonuniylik, zaruriylik va mutanosiblik asosida qo‘llashni talab qiladi. Konstitutsiya yig‘ilish erkinligini ham, jamoat xavfsizligini ta’minlash maqsadida huquqlarni cheklash imkoniyatini ham e’tirof etadi va ular o‘rtasidagi muvozanatni qonun yo‘li bilan o‘rnatishni nazarda tutadi.

Milliy darajada so‘nggi yillarda sezilarli ishlar amalga oshirildi: tadbirlar toifalarga ajratildi, ichki ishlar organlari va Milliy gvardiya vakolatlari belgilandi, 2024-yilda esa obyekt xavfsizligi, evakuatsiya va oldini olish choralariga alohida e’tibor berildi. Shunga qaramay, tartibga solishning asosan Vazirlar Mahkamasi qarorlari darajasida qolishi, asosiy tushunchalarning aniq ta’riflanmagani, vakolatlar chegarasidagi noaniqliklar va tashkilotchi javobgarligining yetarli darajada konkretlashmagani sohaning takomillashtirishga muhtojligini ko‘rsatadi.

Taklif etilgan chora-tadbirlar, ya’ni yagona qonunni qabul qilish, xabardor qilish tartibiga o‘tish, tushunchalarni aniqlashtirish, yagona rahbarlik tizimini joriy etish, tashkilotchi javobgarligini kuchaytirish va shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish kafolatlarini mustahkamlash fuqarolarning huquqlarini ham, jamoat xavfsizligini ham bir vaqtning o‘zida ta’minlashga xizmat qiladi. Davlat uchun ommaviy tadbirda xavfsizlik va erkinlik bir-biriga qarama-qarshi emas, balki bir maqsadning ikki tomoni ekanini inobatga olish muhim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yil 30-aprel referendumida qabul qilingan yangi tahriri, 2023-yil 1-maydan kuchga kirgan).
2. O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksi.
3. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi.
4. O‘zbekiston Respublikasining “Ichki ishlar organlari to‘g‘risida”gi Qonuni.

5. O‘zbekiston Respublikasining “O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi to‘g‘risida”gi Qonuni.
6. O‘zbekiston Respublikasining “Favqulodda holat to‘g‘risida”gi Qonuni.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 26-martdagi PF–6196-sonli “Jamoat xavfsizligini ta’minlash va jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasida ichki ishlar organlari faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–27-sonli “O‘zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.
9. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2014-yil 29-iyuldagi “Ommaviy tadbirlarni tashkil etish va o‘tkazish tartibini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori va unga keyingi yillarda kiritilgan o‘zgartish hamda qo‘shimchalar (2019, 2021, 2023, 2024-yillar).
10. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (1948).
11. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt (1966), 19, 21 va 22-moddalar.
12. Inson huquqlari qo‘mitasining 37-sonli Umumiy sharhi (2020): tinch yig‘ilishlar huquqi (Pakt 21-moddasi).
13. Huquqni muhofaza qiluvchi xodimlar tomonidan kuch va o‘q otish quroli ishlatilishining asosiy tamoyillari. BMT, 1990.
14. Tinch yig‘ilishlar erkinligi bo‘yicha yo‘riqnoma. EXHT/DIIHB va Venetsiya komissiyasi, 3-nashr, 2019.
15. Yevropa inson huquqlari va asosiy erkinliklarini himoya qilish to‘g‘risidagi konvensiya, 11-modda.
16. Joldasov A. Jamoat xavfsizligini ta’minlashning huquqiy asoslarini takomillashtirish // Jamiyat va innovatsiyalar, 2026.
17. Kuldashev Sh. Mitinglar, ko‘cha yurishlari yoki namoyishlar o‘tkazish tartibini buzganlik uchun javobgarlik: jinoyat-huquqiy va kriminologik jihatlar // Jamiyat va innovatsiyalar, 2025.